

ՀԱՆԴՈՒԹՅԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ ԱԶԱՏԱԿԱՆ-ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ՓԻՐՈՒՄՅԱՆ Տ.Ա.

Արդի աշխարհի ժողովրդավարացման միտումները կարծես թե այլևս այլընտրանք չունեն: Խորհրդային Միության փլուզմանը հետևած երկ-բևեռ աշխարհակարգի կազմաքանդմանը հաջորդեց համաաշխարհային մի գործընթաց, որի նպատակն աշխարհում միատարր քաղաքական համակարգի հաստատումն է՝ հիմնված ժողովրդավարական և ազատական արժեհամակարգի վրա: Ամերիկացի հայտնի տեսաբան Ֆ. Ֆուկույաման այս գործընթացը կապեց «պատմության ավարտի» հետ՝ այն բնութագրելով որպես մի վիճակ, երբ հակամարտության բևեռները չքացել են, աշխարհը շարժվում է զարգացման մի՝ ազատական-ժողովրդավարության հաստատման ուղղությամբ: Սակայն, ժամանակակից աշխարհին բնորոշ քաղաքական և քաղաքակրթական գործընթացները վկայում են, որ դեռևս վաղ է խոսել «պատմության ավարտի» մասին: Եթե աշխարհը մի կողմից շարժվում է համաաշխարհայինացման ուղղությամբ, ապա, մյուս կողմից էլ հայտնվում են աշխարհաքաղաքական նոր կազմավորումներ, որոնք երբեմն համախմբվում են մեկ կենտրոնական գերտերության շուրջը: Եթե ազատական ժողովրդավարության հաստատման լոկոմոտիվ պետությունը ԱՄՆ-ն է, ապա այս գործընթացին հակադրվում են տարածաշրջանային գերտերությունից համաաշխարհայինի վերածվող ՌԴ-ն և տնտեսական թռիչքաձև զարգացում ապրող Չինաստանը: Այժմ արդեն աշխարհը միաբևեռությունից անցում է կատարում բազմաբևեռությանը: Այնուամենայնիվ, ժողովրդավարությունը դեռևս մնում է ձգողության այն կենտրոնը, որին ձգտում են զարգացող պետություններից շատերը (այդ թվում՝ նաև Հայաստանի Հանրապետությունը): Աշխարհաքաղաքական և ներքաղաքական հիշյալ գործընթացների համատեքստում հանդուրժողականության խնդիրը հայտնվել է տեսաբանների ուշադրության կենտրոնում, քանզի օրեցօր մեծանում է այդ սկզբունքով առաջնորդվող քաղաքականության

իրականացման անհրաժեշտությունը ինչպես աշխարհաքաղաքական, այնպես էլ ներքաղաքական հարաբերություններում: Հանդուրժողականությունն այս առումով և՛ ազատական ժողովրդավարության անկյունաքարային արժեքներից է, և՛ դրա հաստատման կարևոր պայմանը:

Արդի քաղաքական գործընթացներում մեծ է հատկապես քաղաքակրթական զարգացումների ազդեցությունը, մասնավորապես քաղաքական գործընթացներում տեղեկատվական-ցանցային հասարակության ձևավորումը: Ֆ. Ֆուկույաման իրավացիորեն նկատում է, որ ներկայիս տեղեկատվական դարաշրջանում ժողովրդավարությանը լուրջ մարտահրավեր է նետված՝ պահպանել հասարակական կարգը ժամանակակից տեխնոլոգիական և տնտեսական փոփոխությունների պայմաններում: Նախորդ դարի 70-ականներից մինչև 90-ական թթ. սկիզբը Լատինական Ամերիկայի, Եվրոպայի, Ասիայի և Նախկին հետխորհրդային երկրներում սկսվում է քաղաքակրթական մի նոր ալիք, որին Ա. Թոֆլերը տվեց «երրորդ ալիք» անվանումը, որի համար բնութագրական են տեղեկատվության դերի և ազդեցության տարածումն ու ընդլայնումը¹: Քաղաքակրթական երրորդ ալիքի շրջանակներում տեղի ունեցող մի շարք փոփոխություններ ենթադրում են սոցիալական, քաղաքական, տնտեսական նոր համակարգերի ստեղծում: Մասնավորապես՝ քաղաքակրթական հիշյալ փոփոխություններին հաջորդում է ազատական-ժողովրդավարական քաղաքական համակարգերի հաստատումը կամ հաստատման փորձերը այս կամ այն հասարակություններում և պետություններում: Տեղեկատվական քաղաքակրթության պայմաններում հասարակությունները, որոնք հենվում են տեղեկատվության դերի ինտենսիվացման վրա, ավելի ու ավելի են կարևորում ազատության և հավասարության սկզբունքների նշանակությունը սոցիոմշակութային հարաբերությունների հաստատման գործում. արժեքներ, որոնք ընկած են ազատական ժողովրդավարության արժեհամակարգի հիմքում: Փաստորեն, տեղեկատվական քաղաքակրթության կայացումը նպաստում է ազատական-ժողովրդավարական քաղաքական համակարգերի կայացմանը:

Ժողովրդավարության և ազատականության արժեքային ներուժն անմիջականորեն պայմանավորված է մարդկային մի շարք որակներով՝ մարդու և հասարակության հոգևոր բնույթով, ինքնակառավարման և ինք-

¹ Տե՛ս **Фукуяма Ф.** Великий разрыв, М., 2008, с. 21:

նակազմակերպման ունակությամբ, բարոյական գիտակցությամբ և բազմաթիվ այլ գործոններով²: Ընդ որում, մարդկային գործոնն ազատական-ժողովրդավարական արժեքների հաստատման գործընթացի վրա կարող է ինչպես դրական ազդեցություն, այնպես էլ մի շարք բացասական հետևանքներ ունենալ: Մասնավորապես՝ վտանգ կա, որ ժամանակակից ազատական ժողովրդավարությունը կարող է ծայրահեղ անհատականացման զրհ դառնալ: Ի տարբերություն նախկին ավանդական հասարակությունների, որտեղ մարդիկ ունեին ընտրության բավական սահմանափակ հնարավորություններ, արդի հասարակություններում անհատի ազատության սահմաններն ակնհայտորեն ընդլայնվել են: Ազատականության ժամանակակից տեսության համաձայն՝ եկեղեցու, պետության, քաղաքացիական հասարակության և սոցիալական այլ ինստիտուտների գործառույթները տարբերվում և առանձնացվում են իրարից, իսկ դրանց միջև փոխհարաբերությունները կարգավորվում են հանդուրժողականության սկզբունքով: Այլ կերպ ասած՝ ազատական ժողովրդավարության կայացումն ու սոցիոմշակութային հարաբերությունների անհատականացումը փոխապայմանավորող գործընթացներ են: Անհատականացման նման սկզբունքների վրա ձևավորված հասարակությունում դժվար է խոսել ազատական-ժողովրդավարական պետությունների կայացման այլընտրանքային արժեքների՝ որպես ժամանակակից հասարակության կառուցման մեխանիզմի մասին³:

Ազատական-ժողովրդավարական արժեքները ենթադրում են հանդուրժողականության՝ որպես անհրաժեշտ նորմի կիրառումը և հաստատումը հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում, որպես սոցիալական իրականության կառուցման կարևոր նախապայման և բազմազանության հաստատման ու պահպանման միջոց: Ազատական ժողովրդավարության իրականացման համար հանդուրժողականությունը կարևոր դեր ունի, քանզի քաղաքական գործընթացներին փոքրամասնության ներգրավվածության ապահովումը հնարավոր է միայն մեծամասնության կողմից փոքրամասնության նկատմամբ հանդուրժողական դիրքորոշման պարագայում, ուստի ազատական ժողովրդավարության պայմաններում հանդուրժողականությունն անկյունաքարային արժեք և սոցիալ-քաղաքական կյանքի

² Տե՛ս **Бердяев Н.** Судьба России. Самосознание, Ростов-на-Дону, 1997, с. 195:

³ Տե՛ս **Фукуяма Ф.**, նշվ. աշխ., էջ 21-22:

կազմակերպման մեխանիզմներից է: Հարկ է նկատել, որ այս համատեքստում քաղաքական հանդուրժողականությունը հնարավոր դարձավ միայն ժողովրդավարական քաղաքական համակարգի կայացման ընթացքում⁴: Հանդուրժողականության դերի կարևորումն ազատական-ժողովրդավարական քաղաքական համակարգի կայացման հարցում ինքնին հասկանալի է, քանի որ մեծամասնության իշխանությունը (ժողովրդավարություն) դեռևս չի երաշխավորում փոքրամասնությունների ներառվածությունը քաղաքական և սոցիալական գործընթացներում: Ժողովրդավարական քաղաքական համակարգի պայմաններում ներկայացված են հասարակության մեծամասնության շահերը, մինչդեռ ազատական-ժողովրդավարական քաղաքական համակարգի պարագայում հաշվի են առնվում նաև այս կամ այն փոքրամասնությունների շահերն ու պահանջները: Այդ դեպքում անհատ-քաղաքացու իրավունքների ու պահանջների իրացման գրավականը հանդուրժողականության սկզբունքի առաջնայնության ընդունումն է:

Ժամանակակից ժողովրդավարական պետությունները հանդես են գալիս մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությամբ, նպաստում են մշակութային բազմազանությանը, մրցակցությանը, այսինքն՝ հասարակության մեջ հաստատում են բազմակարծության հավասարակշռություն: Սակայն, երբ այդ հավասարակշռությունը հայտնվում է ճգնաժամային փուլում, ժողովրդավարական պետությունը պարտավոր է միջամտել, վերականգնել, կարգ ու կանոն հաստատել, բոլորին ստիպել հետևելու համընդհանուր «խաղի կանոններին»: Այս կանոններից մեկն էլ հենց հանդուրժողականությունն է⁵: Առաջին հայացքից կարելի է կարծել, որ ժողովրդավարությունն ու հանդուրժողականությունը փոխապայմանավորված են մեկը մյուսով. եթե տվյալ սոցիալական համակարգում գերիշխում են ժողովրդավարական արժեքներ, ապա այդտեղ գերիշխում է նաև հանդուրժողականության սկզբունքը և՛ հակառակը, այն է՝ ժողովրդավարությունը հանգեցնում է հանդուրժողականության, իսկ հանդուրժողականությունը՝ ժողովրդավարության⁶: Արդի ազատական-ժողովրդավարական

⁴ Տե՛ս **Widmalm S.** Political Tolerance in the Global South, London-New York, 2016, p. 19:

⁵ Տե՛ս **Гречко П.** О границах толерантности (Свободная мысль-XXI, 2005, № 10, с. 176-177):

⁶ Տե՛ս **Шипилов А.Б.** Демократия и толерантность (Социологические исследования, 2005, № 3, с. 40):

քաղաքական համակարգի և բազմամշակութային սոցիալական համակարգի կայացման ընթացքում հանդուրժողականությունը նպաստում է ժողովրդավարական կենսակերպի զարգացմանն ու ընդլայնմանը: Ազատական-ժողովրդավարական քաղաքական մշակույթի համատեքստում հանդուրժողականությունն իրապես կարևոր արժեք և բնութագրիչ է, որի առկայությունը խոսում է քաղաքական համակարգի էության մասին: Ենթադրվում է, որ ժողովրդավարական քաղաքական կառուցվածք ունեցող հասարակություններում տվյալ հասարակության քաղաքական կյանքի կազմակերպման գործընթացներին պետք է մասնակցություն ունենան հասարակության բոլոր անդամները: Եվ քանի որ հասարակությունն ամենևին էլ միատարր չէ, այնտեղ որևէ էական հարցի վերաբերյալ կարող են լինել ինչպես համընկնող, այնպես էլ՝ հակադիր կարծիքներ, որոնց բազմազանությունը ստեղծում է բազմաթիվ կոնֆլիկտային իրավիճակներ. դա վերաբերում է հատկապես քաղաքական համակարգին, որտեղ քաղաքական գործիչների որևէ կարծիքի և դիրքորոշման դրսևորման հանգամանքից են կախված բազում տնտեսական և քաղաքական շահեր, ուստի և դրանցից են բխում բազմաթիվ վտանգներ: Այս առումով շատ կարևոր գործիք է քաղաքական հակադրությունների հաղթահարման հանդուրժողականության մեխանիզմը, որ կարող է ապահովել քաղաքական կյանքին հանրության ներգրավվածությունը: Միմյանց տեսակետների և մոտեցումների նկատմամբ հանդուրժողականության մշակույթը հասարակության մեջ տարբեր կարծիքների առկայության հնարավորություն է տալիս, ինչն էլ արդեն ապահովում է հասարակության բոլոր անդամների ներգրավվածությունը հասարակական կյանքի կազմակերպման, քաղաքական որոշումների կայացման գործում: Ժամանակակից ժողովրդավարական պետություններում հանդուրժողականությունը հավասարակշռության ապահովման, խաղաղ գոյակցության, քաղաքական մշակույթի կարևոր տարր է: Ըստ էության, ժողովրդավարական-քաղաքական մշակույթ ունեցող հասարակություններում, որպես սոցիոմշակութային կառուցվածքաստեղծ կարևոր սկզբունքներ, գործում են երկխոսության, քաղաքացիական համաձայնության նորմերը: Բանն այն է, որ տվյալ տեսակի հասարակություններում որոշումներն իրականանում են մեծամասնության կամքով (կամ գոնե պետք է այդպես լինի), և այս դեպքում մշտապես առկա է որևէ խնդրի շուրջ փոքրամասնություն դարձած խմբի նկատմամբ անհանդուր-

ժողական մոտեցում ցուցաբերելու վտանգը, ինչը կարող է սպառնալ սոցիալական խաղաղ համակեցությանը: Եվ հանդուրժողականությունը դառնում է ժողովրդավարության կայացման և զարգացման կարևոր նախապայման, քանզի միայն այդ դեպքում են հնարավոր դառնում մեծամասնության իշխանության հաստատումը և փոքրամասնության հետ մեծամասնության փոխհամաձայնեցված գործունեությունը:

Ֆ. Տուկույամայի կարծիքով՝ ժամանակակից ժողովրդավարական հասարակություններում գերակայում է կյանքի բոլոր ձևերի և արժեքների հավասարության նկատմամբ հավատը⁷: Պատմական փորձը ցույց է տալիս, որ կյանքի կազմակերպման այս կամ այն կենսիմաստային ուղղորդիչներին գերակայություն տվող գաղափարախոսությունների մարմնավորումն ի վերջո հանգեցրել է մարդկային բազում տառապանքների և արհավիրքների, ինչի մասին են վկայում ֆաշիստական, կոմունիստական, անգամ էգալիտարիստական գաղափարախոսությունների՝ սոցիալական կյանքում մարմնավորման փորձերը: Ըստ էության, այս կամ այն արժեհամակարգին գերակայություն տվող գաղափարախոսությունների ջատագովներն այդպես էլ չկարողացան ապացուցել իրենց գաղափարախոսությունների իրավացիությունն ու արժեքավորությունը: Հիշյալ մոտեցման համատեքստում կյանքի կազմակերպման բոլոր գաղափարախոսություններն ու արժեհամակարգերը համահարթեցվում են, և որևէ արժեհամակարգ կամ գաղափարախոսություն չի կարող գերակայություն ունենալ այլոց նկատմամբ: Իսկ այդ պարագայում համահարթեցվում են բոլոր արժեքներն ու կենսիմաստային ուղղորդիչները: Այս համատեքստում հանդուրժողականությունն ազատական ժողովրդավարության բաղադրիչ արժեքներից է, քանզի արժեհամակարգային համահավասարության պայմաններում սոցիալական կյանքի ներդաշնակության ապահովման համար անհրաժեշտ է հաշվի նստել այլ կարծիքների և արժեհամակարգերի «գոյության իրավունքի» հետ: Այլ կերպ ասած՝ ազատական ժողովրդավարությունում գործում է բազմազանության սկզբունքի վրա հիմնված քաղաքական մշակույթը:

Եվ այսպես, համաշխարհայնացման արդի սոցիոմշակութային փոխակերպումների պայմաններում՝ որպես քաղաքական մշակույթի կայացման իդեալներ, հանդես են գալիս կյանքի կազմակերպման ժողովրդավարության և ազատականության սկզբունքները, որոնցից ժողովրդավարութ-

⁷ Տե՛ս **Фукуяма Ф.** Конец истории и последний человек, М., 2010, с. 453-454:

յունը ենթադրում է մեծամասնության իշխանության, իսկ ազատականությունը՝ մարդու իրավունքների գերակայության և անհատների ձայնին հաղորդակից լինելու սկզբունքները: Ազատական-ժողովրդավարական քաղաքական մշակույթում հարգվում է (կամ պետք է հարգվի) ինչպես մեծամասնության կամքի, այնպես էլ մարդու իրավունքների լինելությունը: Այս իմաստով, ազատական-ժողովրդավարական քաղաքական կյանքի կազմակերպման մշակույթի արժեհամակարգը հենվում է ոչ բռնության բարոյագիտության սկզբունքների վրա, ինչից բխում է, որ ազատական ժողովրդավարության պարագայում բռնությամբ ուղեկցվող հարկադրանքի ցանկացած դրսևորում անընդունելի է: Ասվածը հատկապես վերաբերում է ինչպես ներքաղաքական, այնպես էլ՝ արտաքին քաղաքական զարգացումներին: Մինչդեռ ազատական ժողովրդավարության կարգախոսով ընթացող համաշխարհայնացման արդի միտումները երբեմն փաստում են հակառակը: Նախորդ դարի հայտնի փիլիսոփա Հ. Արենդթն իրավացիորեն նկատում է, որ «քաղաքական հայացքները հիմնված են բազմակարծության, բազմազանության և փոխադարձ սահմանափակումների վրա»⁸: Եվ իսկապես, քաղաքական կյանքն անհնար է պատկերացնել առանց քաղաքական տարբեր հայացքներ ունեցող և տարբեր թիմեր ներկայացնող մարդկանց մրցակցության: Ազատական ժողովրդավարությունն այս առումով ապահովում է մրցակցության առկայությունը, քանի որ ընդունում է, բոլոր մարդկանց՝ սեփական աշխարհայացք ունենալու իրավունքը, իսկ քաղաքական կամ սոցիալական կյանքին վերաբերող որոշումների կայացումը պետք է իրականանա երկխոսության միջոցով հաստատված փոխհամաձայնությամբ, ինչը հնարավոր է միայն տվյալ հասարակության քաղաքական մշակույթում հանդուրժողականության՝ որպես կառուցողական նորմի և աշխատակարգի առկայության պայմաններում:

⁸ Արենդթ Հ., Մենք՝ փախստականներս, Ե., 2016, էջ 105:

ПРОБЛЕМА ТОЛЕРАНТНОСТИ В СИСТЕМЕ ЛИБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ

ПИРУМЯН Т.А.

Резюме

В современных геополитических и внутривнутриполитических процессах актуальность толерантности как необходимого правила политической игры более чем очевидна, поскольку как в глобальном, так и в региональном масштабах общества сталкиваются с такими проблемами, как терроризм, экстремизм, военные конфликты, религиозный фундаментализм, которые являются угрозой для социокультурного строя современных социумов. Важно отметить, что толерантность – это ключевая характеристика либерально-демократической политической системы, фундаментальная ценность гражданского общества, обеспечивающая основные права и свободы человека. Возникающие в условиях поликультурных социальных обществ, миграций разных народов, существования нестабильных политических систем, мировых экономических потрясений международные конфликты можно решить лишь с помощью такой социокультурной политической системы, которая возьмёт на вооружение толерантность, допускающую наличие иных мнений, решений и предложений.

THE PROBLEM OF TOLERANCE IN THE SYSTEM OF LIBERAL-DEMOCRATIC VALUES

T. PIRUMYAN

Abstract

In the current geopolitical and political processes, the relevance of the integration of tolerance as an essential rule in the politics is evident, because in the global and regional level the modern societies are faced such large-scale problems, as terrorism, extremism, military conflicts, religious funda-

mentalism which are dangerous threat for the socio-cultural system and order. It is important to note that tolerance is a key characteristic of the liberal-democratic political system, a fundamental value of civil society, which provides the basic human rights and freedoms. In the conditions of multicultural social systems, migrations of different nations, the existence of unstable political systems, global economic fluctuations, the emerging international conflicts can be solved only with such a socio-cultural political system which will be based on tolerance, the ability of acceptance of the others solutions and suggestions. Of course, the tolerance cannot eliminate all the causes of conflicts, terrorism and wars. However, tolerance is the condition for the peaceful solution of different contemporary conflicts, such as international, inter-cultural, political problems.